

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВИМІР МОЖЛИВОСТЕЙ (за результатами соціологічного дослідження*)

Л. М. Москаленко,

*ВНЗ Державний університет телекомунікацій,
м. Київ, вул. Солом'янська, 7
larisamoskalenko292@gmail.com*

За останні роки в Україні спостерігається сплеск неформальної освіти, її поширення та вплив на різні соціально-вікові та професійні групи. Також зростає коло осіб, які професійно займаються розвитком неформальної освіти, формуючи інноваційні техніки та методи, які є ефективними у навчанні дорослих. Позитивні зміни також відбуваються у законодавчому полі. Наразі проходять підготовчі роботи по розробці Закону України «Про освіту дорослих». Запропонована концепція Освіти дорослих в Україні. У той ж час, незважаючи на динамічний розвиток неформальної освіти, майже критичним є відсутність соціологічних досліджень, спрямованих на ряд проблем, які існують в даній сфері, а саме: вивчення та аналіз потреб споживача освітніх послуг, аналіз їх можливостей щодо залученості до навчального процесу; вивчення провайдерів у сфері неформальної освіти, аналіз якості їх послуг; дослідження можливостей та перспектив міжсекторальної співпраці. Однією з основних задач, які ставила перед собою дослідницька група, було виокремлення основних факторів, які сприяють залученості до неформальної освіти, та здійснення їх заміру. У попередньому дослідженні «Тенденції та розвиток неформальної освіти в Україні» було виявлено наступні 3 фактори як ключові у прийнятті рішення щодо долученості до навчання, а саме: наявність вільного часу, гроші, мобільність. Ми доповнили ці критерії ще показником інформованості щодо освітніх програм та доступу до Інтернету. Дослідження проводиться через призму порівняльного аналізу рівня можливостей для навчання кожної вікової групи.

Ключові слова: неформальна освіта, провайдери освітніх послуг, онлайн/офлайн навчання, респонденти.

Загальноцивілізаційні зміни, що відбулися прикінці ХХ–початку ХХІ ст., глобальне прискорення суспільного розвитку, значне посилення впливу науково-технічного прогресу, збільшення тривалості життя кардинально змінили вимоги до освіти, підвищили її роль у модернізації суспільства. Освіта і навчання дорослих перетворюються із засобу на мету розвитку людини. Її основу становить доступність, відкритість, міжкультурність, універсальність змісту, технологічна інноваційність.

© Москаленко Л. М., 2018

*Дослідження проведено за підтримки ДУТ та ГО Міжнародного центру неформальної освіти, керівник дослідження Москаленко Л. М.

За останні роки в Україні спостерігається сплеск неформальної освіти, її поширення та вплив на різні соціально-вікові та професійні групи. Також зростає коло осіб, які професійно займаються розвитком неформальної освіти, формуючи інноваційні техніки та активні методи, які є ефективними у навчанні дорослих. Позитивні зміни також відбуваються в законодавчому полі. Так, Законом України «Про освіту» у 2017 році у статті 8 були закріплені визначення видів освіти: формальна, неформальна та інформальна [1], там же була запропонована структура освіти дорослих [1]. Ця робота продовжується, наразі проходять підготовчі роботи по розробці Закону України «Про освіту дорослих». У жовтні 2019 року експертна група презентувала Концепцію розвитку освіти дорослих в Україні [2].

Аналіз науково-методологічних досліджень щодо неформальної освіти можна поділити на дві групи. До першої групи відносимо дослідження, спрямовані на аналіз теоретичних засад освіти дорослих цілому: вивчення та аналізу досвіду розвитку цієї сфери в зарубіжних країнах, напрацювання методологічних розробок для адаптації цього досвіду з урахуванням особливостей нашого регіону. Стержем для подальшого розвитку сфери освіти дорослих, як в науковому контексті, так і державній підтримці, є розробка Концепції розвитку освіти дорослих в Україні, яка була розроблена і презентована експертною групою у складі Л. Б. Лук'яненко, О. В. Аніщенко, Л. М. Москаленко. Концепція сприятиме забезпеченню адекватного реагування на зміни в зовнішньому середовищі системи й оптимальним чином буде спрямовувати її внутрішні ресурси. Також, однією з фундаментальних дослідницьких робіт у цій сфері є колективна робота українських та польських колег «Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози». У монографії не тільки розглядаються теорія і практика освіти дорослих, а також визначаються нові моделі та форми професійного росту, проаналізовано сучасні технології, окреслено професійні ролі та функції андрагогів.

До другої групи досліджень відносимо роботи з неформальної освіти, які мають більш прикладний характер та спрямовані на оволодіння форм, методів та інструментарію для роботи в секторі неформальної освіти. Особливістю цієї групи досліджень є спрямованість на розвиток професійних навичок і компетенцій в неформальній освіті. Часто ця література є адресованою вузькому колу спеціалістам (Ж. Гайлюс, А. Малинаускас, Д. Петкаускас, Л. Рагаускас «Досвід неформальної освіти в Литві. Керівництво для тих, хто працює з молоддю»; Н. Павлик «Теорія і практика організації неформальної освіти молоді»).

Незважаючи на такий сплеск теоретико-методологічних та прикладних досліджень, в Україні майже критичним є відсутність соціологічних досліджень, спрямованих на ряд проблем, які існують в даній сфері, а саме: вивчення та аналіз потреб споживача освітніх послуг, аналіз їх можливостей щодо залученості до навчального процесу; вивчення провайдерів у сфері неформальної освіти, аналіз якості їх послуг; дослідження можливостей та перспектив міжсекторальної співпраці.

Саме тому ми продовжуємо цикл досліджень, спрямований на аналіз потреб споживача освітніх послуг у сфері неформальної освіти, його мотивів, можливостей.

Дослідження «Неформальна освіта в Україні, вимір можливостей» є першою пілотною спробою здійснити замір можливостей, які сприяють залученості українців

різних вікових груп до навчання, а також проаналізувати фактори, які заважають цьому процесу.

Результати дослідження будуть корисні та цікаві для провайдерів освітніх послуг різних форм реєстрації для більш чіткого розуміння потреб та можливостей їх цільових груп щодо навчання. А також для подальшого планування та оптимізації умов навчання відповідно до комплексних можливостей кожної з вікової групи, сприятимуть підвищенню результативності їх роботи та ефективності у взаємодії з користувачами освітніх послуг.

В дослідженні надано таке визначення неформальної освіти – неформальна освіта це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [1]. Це можуть бути тренінги, лекції, творчі майстерні, он-лайн заняття, тематичні школи \ табори тощо.

В опитуванні «Неформальна освіта в Україні, вимір можливостей» взяло участь 652 респондентів зі всіх регіонів країни. Найбільша частка респондентів представляють Київську область (15,3%), Полтавська область (11,6), м. Київ (9,3%) та Херсонську область (8,2%). Найменшою часткою респондентів представлені Тернопільська (0,3%) та Закарпатська (0,3%) області. В вибірці представлені усі вікові групи України. Респонденти мають різний рівень освіти: повна загальна середня освіта – 27,7%, професійно-технічна-14,6%, неповна вища – 14,3%, вища освіта- 37,6,учений ступінь – 1,0%.

Одним із завдань дослідження було вивчення мотивації та пріоритети щодо форм навчання. 55,1% опитаних респондентів відповіли, що мали досвід залученості до неформального навчання, 32,5% респондентів відповіли, що такий досвід у них відсутній, 12,2% респондентів було важко визначитися з відповіддю. Припускаємо, що однією з причин такої кількості тих, хто вагається, є проблеми у розумінні поняття «неформальна освіта», незважаючи на те, що визначення терміну було надано на початку анкети.

Розподіл відповідей на запитання щодо причин, які спонукають долучитися до неформальної освіти є наступним: 31,8% респондентів долучаються до неформальної освіти з метою професійного зростання; 22,7% респондентів мотивуються пошуком нових друзів; 19,6% - можливістю особистісного росту. Тільки 6,1% респондентів долучаються до неформальної освіти через вимогу керівництва.

Аналіз мотивації щодо долученості до навчання різних вікових груп демонструє наступні пріоритети. Для молодих людей віком від 16 до 25 років, які ще знаходяться на етапі професійного визначення та лише починають оволодівати знаннями щодо своєї майбутньої професії найбільш популярною причиною залученості до неформальної освіти є можливість отримати нових друзів (28,7%), а вже наступною за популярністю є бажання професійного росту (26,3%) та можливість відвідувати нові міста (23,2%).

Для респондентів віком від 26 до 50 років, які вже знаходяться на етапі професійного становлення та кар'єрного росту найбільш поширеною причиною залученості до навчання є професійне зростання (40,0%), особистісний ріст (23,0%) та підвищення заробітної плати (22,0%).

Респонденти старшої вікової групи (від 51 років і старше) зазначили, що головни-

ми чинникам залученості їх до навчального процесу є бажання підвищити заробіток (27,5%), професійне зростання (23,2%) та можливість отримати нових друзів (14,5%).

Дані результати демонструють високий потенціал неформальної освіти як джерела зміни положення населення на ринку праці, що є актуальним для всіх вікових груп.

Стосовно ж вибору форм навчання, то 49,8% респондентів зазначили, що найбільш привабливою формою для навчання є комбінована, 30,4% респондентів хотіли би навчатися онлайн, 19,6% – оффлайн (аудиторно).

Також, варто звернути увагу на тих респондентів, які не мали досвіду залученості до неформальної освіти, але в майбутньому хотіли б долучитися до освітніх заходів. Вони могли б скласти потенційну аудиторію. Так, респонденти з цієї групи найбільш привабливими формами для навчання визначили комбіноване (54,1%) та онлайн (30,5%) навчання. І тільки 15,2% респондентів зазначили, що хотіли би навчатися аудиторно.

Найбільш привабливою для респондентів всіх вікових груп є комбіноване навчання.

Серед респондентів, які не мали досвіду залученості до неформальної освіти, а їх 32,5% на запитання «Чи хотіли б Ви у найближчому майбутньому пройти навчання в межах неформальної освіти?» відповіли ствердно 38,4 % респондентів.

Однією з основних задач, які ставила перед собою дослідницька група, було виокремлення основних факторів, які сприяють залученості до неформальної освіти, та здійснення їх заміру. Попереднє дослідження «Тенденції та розвиток неформальної освіти в Україні» продемонструвало, що вирішальними критеріями для участі українців у неформальному навчанні є: наявність вільного часу (69,1%), безоплатне навчання (59,0%), не дуже дороге навчання (45,3%), тільки онлайн навчання (15,8%), тільки у вашому місті (15,2%) та тільки оффлайн навчання (8%) [3]. Отже, головними факторами у залученості до навчання є час (тривалість та інтенсивність), гроші (на платній чи безоплатній основі), готовність до мобільності. Ми доповнили ці критерії ще показником інформованості щодо освітніх програм та доступу до Інтернету. Дослідження проводиться через призму аналізу можливостей кожної вікової групи.

Тривалість та інтенсивність навчання.

Сьогодні українці не готові витратити свій час на тривалі курси аудиторного навчання. Так, 43,4% респондентів зазначили, що курс тривалістю від 2 до 6 годин аудиторного навчання є для них найбільш привабливим. Простежується чіткій взаємозв'язок – зменшується зацікавленість у навчанні пропорційно збільшенню кількості годин навчання. Лише 6,8% респондентів зазначили, що для них привабливим є курс від 24 до 72 годин аудиторного навчання.

Тенденція вибору короткотривалих курсів як найбільш привабливих є характерною для всіх вікових груп респондентів і поширюється на онлайн навчання. Так, кожен другий опитаний учасник на запитання щодо тривалості онлайн курсу зазначив, що для них привабливим є курс від 2 до 6 навчальних годин.

У той же час спостерігається певна динаміка в інтенсивності залученості пересічних громадян до навчального процесу. Так, 26,7% респондентів відповіли, що готові долучатися до аудиторного навчання 2-4 рази впродовж одного року, 14,3% респондентів готові навчатися щомісяця, 7,7% респондентів готові долучатися до навчального курсу один

раз на рік. Схожа інтенсивність спостерігається у всіх вікових групах та поширюється на онлайн навчання.

19,0% респондентів зазначили, що не готові долучатися до аудиторного навчання. З них 58,5% респондентів відповіли, що не мають вільного часу, а 41,4% – відсутнє бажання навчатися аудиторно. Варто відзначити, що 73,0% з тих респондентів, які не мають час на аудиторне навчання, готові долучатися до онлайн курсів.

Тільки 2,6% респондентів відповіли, що не мають бажання долучатися до навчання ні в аудиторній, ні в онлайн формі.

Матеріальні витрати на навчання.

Одним із важливих критеріїв у прийнятті рішення навчатися є ціна курсу. Так, 29,3% респондентів на запитання «Яка вартість за навчання є найбільш оптимальною для Вас» обрали відповідь до 500 гривень; 25,7% респондентів готові сплачувати за навчальний курс від 500 до 1500 грн; 24,3% респондентів зазначили, що готові долучатися до навчання тільки на безоплатній основі.

Серед тих, хто не готовий платити за навчання 45,0% респондентів мешкає в сільській місцевості (в селах та смт); 33,3% – в районних містах та 20,7% – в Києві та обласних містах. Вартість навчального курсу у розмірі від 3000 гривень і більше готові сплачувати тільки 5,6% опитаних респондентів, більшість з яких проживає у Києві та обласних містах.

Аналіз рівня можливих матеріальних витрат опитаних продемонстрував наявний зв'язок не лише з типом поселення респондентів, а й з віком. Так, молоді українці, у вікових групах від 16 до 25 років та від 26 до 35 років в своїй більшості готові витрачати кошти на своє навчання. Лише 20,0% молоді не готові платити за додаткову освіту.

У той же час, респонденти старших вікових груп у своїй більшості обрали відповіді «Готові долучатися до навчання лише на безоплатній основі» – 35,2% (вікова група від 36–50 років) та 49,3% (вікова група від 51 років і старше). Другою за популярністю відповіддю була вартість навчання до 500 гривень – 29,0% (від 36-50 років) та 36,2% (від 51 року і старше).

Така ситуація може бути обумовлена декількома причинами. По-перше, старше покоління пам'ятає ще систему освіти, яка була безкоштовною, і тому ця група вбачає для себе можливим додаткове навчання лише на безоплатній основі. В той самий час, у молодшого покоління такий досвід відсутній і тому вони нормально сприймають необхідність оплати за навчання. По-друге, це економічний фактор, адже молодим людям віком від 16 до 25 років, а часто і старше від 26 до 35 років фінансово допомагають батьки, в той час як більшість українців віком від 36 років мають вже власну родину та дітей, що передбачає наявність значних витрат та неможливість накопичення коштів на освіту. Українське населення віком від 51 років і старше в більшості своїй знаходиться в скрутному матеріальному становищі та часто матеріально залежить від своїх дітей, що обумовлено низьким рівнем пенсійного забезпечення та відсутністю грошових накопичень.

Рівень інформованості щодо освітніх програм.

Одним із важливих факторів, який сприяє залученості населення до неформальної освіти, є його інформованість щодо проведення освітніх заходів. На запитання «Оцініть свій рівень інформованості щодо освітніх програм та діяльності освітніх організацій»

більшість респондентів обрали відповідь середній (39,4%) та високий (39,4%) рівень. Оцінили свій рівень інформованості як низький 20,9% респондентів.

Однак аналіз відповідей щодо інформованості демонструє деяку розбіжність у розподілі відповідей респондентів різних вікових груп. Треба зазначити, що найменш впевнено себе відчувала старша соціально-демографічна група (від 51 років і старше). Серед цієї вікової групи більшість (37,6%) респондентів визнали свій рівень інформованості як низький; 33,3% респондентів оцінили свій рівень як високий, а 29,0% зазначили, що мають середній рівень інформованості щодо освітніх програм. Також варто відзначити, що низький показник інформованості демонструє група респондентів, які мешкають в селах та селищах міського типу.

Готовність до мобільності та доступ до Інтернету

На запитання «Чи є для Вас важливим критерієм для вибору аудиторного освітнього заходу його місце розташування?» 44,2% респондентів зазначили, що важливо, щоб було зручно добиратися; 29,1% відповіли, що важливо, щоб місце проведення було близько від місця проживання; 19,3% зазначили, що даний критерій для них не є вирішальним, оскільки вони орієнтовані перш за все на тему освітнього заходу і готові до мобільності.

Варто звернути увагу провайдерів освітніх послуг на ту обставину, що кожен другий учасник старшої вікової групи (51 років і старше) зазначив, що для нього є важливим, аби навчання було близько до дому, в той час як всі інші вікові групи відповіли, що для них важливим є зручне транспортне сполучення, тобто вони готові до мобільності.

Щодо доступу до Інтернету, то 85,0% респондентів зазначили, що мають постійний доступ до Інтернету, 9,0% відповіли «ні», 5,8% респондентам було важко визначитися. Серед всіх вікових груп, старша група (51 років і старше) має найбільший показник тих респондентів (16,5%), які не мають доступу до Інтернету. Також у групі «не доступу» знаходяться мешканці сіл. 16,8% респондентів, які мешкають в селах зазначили, що не мають постійного доступу до Інтернету, 8,8% респондентам було важко визначитися.

Існує велика ймовірність, що на ці показники, виявлені в дослідженні, вплинув факт його проведення в мережі Інтернету, який обумовив наявність доступу до інформаційних ресурсів. Підсумуємо результати цієї розвідки:

1. Аналіз результатів дослідження «Неформальна освіта в Україні, вимір можливостей» дозволяє зробити головний висновок – неформальна освіта стає вагомою складовою освіти країни. Так, 55,1% респондентів зазначили, що вже долучались до неформальної освіти; 38,4% респондентів з тих, хто не мали такого досвіду, відповіли, що мають в планах найближчим часом долучитися до навчання. Респонденти у своїй більшості (31,8%) навчаються задля професійного зростання, що демонструє високий потенціал неформальної освіти як джерела зміни положення населення на ринку праці, що є актуальним для всіх вікових груп. Незважаючи на те, що для більшості українців (43,4%) привабливими є короткотривалі курси (найбільш оптимальний від 2 до 6 годин), вони готові збільшити свою інтенсивність, навчатися 2–4 рази впродовж одного року (48,7%).

2. Виокремлюємо 5 ключових факторів, які впливають на прийняття рішення українців для залученості до навчання. Серед них час (тривалість та інтенсивність на-

вчання), гроші (готовність сплачувати за навчання), можливість мобільності, рівень інформованості щодо освітніх програм та організацій та наявність доступу до Інтернету. Аналіз результатів дослідження продемонстрував, що різні соціально-демографічні групи мають різний рівень можливостей для навчання.

3. Для провайдерів освітніх послуг найбільш привабливою аудиторією, готовою платити за навчання, висуваючи мінімальні вимоги до місця розташування, залишається соціально-демографічна група – молодь у віці 16–25 роках. Саме ця категорія має найбільший (90,0%) показник доступу до мережі Інтернету та мінімальну зацікавленість в аудиторних заняттях.

4. Соціально-демографічно група, яка знаходиться у зоні ризику, тобто має найнижчі показники з усіх категорій є українці віком від 51 року і старше, а також мешканці сіл та селищ міського типу. Саме ця вікова група зазначила, що може долучатися до навчання лише на безоплатній основі (49,3%) або розраховує на мінімальну вартість (36,2%) навчання (не більше 500 гривень). Українці віком від 51 року і старше, а також мешканці сіл та селищ міського типу в своїй більшості оцінили свій рівень інформованості щодо освітніх програм як низький (37,6%). Кожен другий респондент з цієї вікової групи відмітив, що готовий навчатися лише поблизу місця проживання. Нижчим за інші вікові групи є показник доступу до Інтернету.

5. Під час аналізу результатів дослідження виявлено, що у соціально-демографічній групі віком від 51 року і старше головними причинами для навчання є підвищення заробітку (27,5%) та професійне зростання (23,2%). Рекомендуємо провайдерам освітніх послуг, які працюють з даною категорією, звернути на цей факт увагу при розробці освітніх програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України про освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39.ст. 380 [Електронний ресурс] Сайт: Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Концепція навчання та освіти дорослих в Україні [Електронний ресурс] Сайт: Українська Асоціація Освіти Дорослих. – Режим доступу: <http://www.uaod.org.ua/gromadske-obgovorennya-dokumentiv/>
3. Москаленко Л.М. Тенденції та розвиток неформальної освіти в Україні (за результатами соціологічного дослідження)/ ВІСН. ЛЬВІВ. УН-ТУ. Серія соціол. 2018. Вип.12. С. 212–220.

REFERENCE

1. Law on education (2017) [The official website of Verkhovna Rada of Ukraine. Laws of Ukraine] Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19) [in Ukrainian]
2. The concept of adults education in Ukraine [The official website of Ukrainian Adult Education Association] Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19) [in Ukrainian]
3. Moskalenko L. The Trends in the Development of Non-Formal Education in Ukraine/ VIS-

NYK LVIV. UNIV. Ser. Sociol. 2018. Is.12. P. 212–220. [in Ukrainian]

THE NON-FORMAL EDUCATION IN UKRAINE: MEASURING THE OPPORTUNITIES

L. Moskalenko

*State university of Telecommunications,
Solomyanska Str. 7, Kyiv, Ukraine, 03110,
larisamoskalenko292@gmail.com*

In recent years, a burst of non-formal education, its spread and influence on various social-age groups and professional groups has been observed in Ukraine. There is also a growing number of people who are professionally engaged in the development of informal one, creating innovative techniques and methods that are effective in adult learning. Positive changes are also taking place in the legislative field. Currently, the preparatory work is being conducted on the drafting of the Law of Ukraine “On Adult Education”. Despite a rather broad range of studies in the area of informal education and the positive developments that take place in the legislative field, providers of educational services continue to face a number of problems related to the lack of information that would create a clear understanding of the motives and educational needs of a target group, to determine the reasons that hinder the joining the educational process.

One of the main tasks of the research team was to determine the main factors contributing to the involvement in non-formal education and to measure them. In the previous study “Trends and the development of non-formal education in Ukraine”, the following 3 factors were identified as key in deciding whether to be involved in education, namely: availability of free time, money, mobility. We have supplemented these criteria with an indicator of awareness regarding of educational programs and Internet access. The study is conducted through the prism of a comparative analysis of the level of learning opportunities for each age group.

Key words: non-formal education, providers of educational services, online/offline education, respondents

Стаття надійшла до редколегії 20.08.2018

Прийнята до друку 12.10.2018